

ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΙΝΕ/ΓΣΕΕ Τεύχος 233, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2017



- Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
- ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ



Οι στρατηγικές επιλογές για την κοινωνική ασφάλιση απαιτείται, κατ' αρχήν, να συμβάλλουν στην αναβάθμιση του ρόλου και της θέσης της στη λειτουργία του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού στη χώρα μας. Στην κατεύθυνση αυτή, κεντρικής σημασίας ζήτημα αποτελεί η αποκατάσταση του διανεμητικού χαρακτήρα της κοινωνικής ασφάλισης, ο οποίος στην Ελλάδα σήμερα όχι μόνο έχει καταργηθεί στην επικουρική ασφάλιση με την αντικατάστασή του, από το επισφαλές και αβέβαιο για το επίπεδο των συντάξεων σύστημα της νοητής κεφαλαιοποίησης, αλλά στην δημόσια συζήτηση στην χώρα μας, προτείνεται επιπλέον των πρόσφατων (2010-2016) κοινωνικο-ασφαλιστικών παρεμβάσεων, η περαιτέρω κεφαλαιοποίηση της κοινωνικής ασφάλισης με την εφαρμογή του συστήματος των ατομικών λογαριασμών νοητής κεφαλαιοποίησης (Σουηδικό σύστημα) με διανεμητική χρηματοδότηση και στις κύριες συντάξεις. Η στρατηγική επιλογή του συστήματος της νοητής κεφαλαιοποίησης απομακρύνει την κοινωνική ασφάλιση από τις θεμελιώδεις αρχές της, μετατρέποντας το κοινωνικο-ασφαλιστικό δικαίωμα σε ατομική απόδοση, κατευθύνοντας παράλληλα το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης στις αποδόσεις και στις κρίσεις των κεφαλαιαγορών και χρηματαγορών, με ό,τι αρνητικά συνεπάγεται, ως προς την ανασφάλεια, την αβεβαιότητα και το βιοτικό επίπεδο των ασφαλισμένων και των συνταξιούχων. Τα παραπάνω αναφέρονται σε άρθρο που δημοσιεύεται σε αυτό το τεύχος της ενημέρωσης για την κοινωνική ασφάλιση στην Ελλάδα. Επιπλέον παρουσιάζεται άρθρο για την κρίση και την οικογένεια, με αφορμή το βιβλίο του Ν. Σιδέρη, «Μιλώ για την κρίση με το παιδί. Εμπιστευτική επιστολή σε μεγάλους που σκέφτομαι».

ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ • ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΓΣΕΕ

ΕΚΔΟΤΗΣ: Γιάννης Παναγόπουλος

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Γιώργος Αργεΐτης, Γιάννης Κουζής, Δημήτρης Κατσορίδας, Γιώργος Κολλιάς, Γιώργος Κρητικίδης

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ: Γιώργος Αργεΐτης

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ: Γ. Κολλιάς, Δ. Κατσορίδας

ΓΡΑΦΕΙΑ: Ιουλιανού 24 Αθήνα, Τηλ: 210 8202247, Fax: 210 8202202

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ: www.inegsee.gr • **ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ:** vpetrak@inegsee.gr

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ: ΚΑΜΠΥΛΗ, Αντιγόνης 60,

Τηλ: 210 5156820, Fax: 210 5156811, www.kambili.gr

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

των Σάββα Γ. Ρομπόλη & Βασίλη Γ. Μπέτση¹

1. Στρατηγικές επιλογές ανάπτυξης και ασφάλισης

Στις σημερινές συνθήκες της ύφεσης και των ασκούμενων πολιτικών λιτότητας που απορρέουν από την υλοποίηση των τριών Μνημονίων, το ζητούμενο για την ελληνική οικονομία είναι ο στρατηγικός προσανατολισμός της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, με την έννοια της παθητικής προσαρμογής, ως χώρας επενδυτικών ευκαιριών του διεθνούς και ευρωπαϊκού κεφαλαίου, στο πλαίσιο της διεθνούς ή της ευρωπαϊκής ανασυγκρότησης της παραγωγικής διαδικασίας ή της αναβάθμισης της θέσης της ελληνικής οικονομίας στον νέο καταμερισμό εργασίας.

Από την άποψη αυτή, στην κατεύθυνση μίας στρατηγικής εξόδου από την κρίση και τις πολιτικές λιτότητας, θεωρούμε ότι η μόνη ολοκληρωμένη και κυρίως δίκαιη και κοινωνικο-οικονομικά ισορροπημένη στρατηγική επιλογή της ελληνικής οικονομίας, αποτελεί η αναβάθμιση της θέσης της στον νέο καταμερισμό εργασίας, κυρίως, μεταξύ άλλων, με την βελτίωση των

αναπτυξιακών και κοινωνικών υποδομών, την αύξηση των επενδύσεων, την υλοποίηση μίας σύγχρονης αγροτικής, βιομηχανικής και τεχνολογικής πολιτικής, την αναβάθμιση του εργατικού δυναμικού και του κράτους-πρόνοιας.

Αντίθετα, εκ του αποτελέσματος προκύπτει, ότι η υλοποίηση των τριών Μνημονίων, προσανατολίζει την ελληνική οικονομία στην παθητική προσαρμογή της, στις επενδυτικές επιλογές του διεθνούς και ευρωπαϊκού κεφαλαίου καθώς και στην παθητική προσαρμογή της εργασίας και του συστήματος κοινωνικής προστασίας στις νέες τεχνολογικές και παραγωγικές εξελίξεις, με την επέκταση της ευέλικτης απασχόλησης και του μοντέλου του εργαζόμενου-πολυεργαλείου, με την μείωση του εισοδήματος και των κοινωνικών δαπανών καθώς και με την επιδείνωση των συνθηκών ζωής και εργασίας.

Πιο συγκεκριμένα, οι στρατηγικές επιλογές για την κοινωνική ασφάλιση απαιτείται, κατ' αρχήν, να συμβάλλουν στην αναβάθμιση του ρόλου και της θέσης της στη

¹ Ο Σάββας Ρομπόλης είναι ομότιμος Καθηγητής Πάντειου Πανεπιστημίου και ο Βασίλης Μπέτσης είναι υποψήφιος διδάκτορας Παντείου Πανεπιστημίου.

λειτουργία του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού στη χώρα μας. Στην κατεύθυνση αυτή, κεντρικής σημασίας ζήτημα, μεταξύ άλλων, αποτελεί η αποκατάσταση του διανεμητικού χαρακτήρα της κοινωνικής ασφάλισης, ο οποίος στην Ελλάδα σήμερα όχι μόνο έχει καταργηθεί στην επικουρική ασφάλιση με την αντικατάσταση του, από το επισφαλές και αβέβαιο για το επίπεδο των συντάξεων σύστημα της νοητής κεφαλαιοποίησης, αλλά στην δημόσια συζήτηση στην χώρα μας, προτείνεται επιπλέον των πρόσφατων (2010-2016) κοινωνικο-ασφαλιστικών παρεμβάσεων, η περαιτέρω κεφαλαιοποίηση της κοινωνικής ασφάλισης με την εφαρμογή του συστήματος των ατομικών λογαριασμών νοητής κεφαλαιοποίησης (Σουηδικό σύστημα) με διανεμητική χρηματοδότηση και στις κύριες συντάξεις. Καταρχήν αξίζει να σημειωθεί, ότι το τελευταίο χρονικό διάστημα στην Σουηδία, όπου πράγματι πριν δύο δεκαετίες εφαρμόστηκε στην κοινωνική ασφάλιση το σύστημα νοητής κεφαλαιοποίησης, συζητείται επιστημονικά, κοινωνικά και πολιτικά η κατάργηση του και η επανεγκαθίδρυση του διανεμητικού συστήματος καθορισμένων παροχών, συμβατού με την αρχή της αλληλεγγύης των γενεών και την αρχή της επιχορήγησης των χαμηλοσυνταξιούχων, οι οποίοι στον εργασιακό τους βίο αντιμετώπισαν χαμηλό επίπεδο μισθών και ευελιξία της απασχόλησης, με αποτέλεσμα το περιορισμένο επίπεδο των εισφορών και των ετών ασφάλισης.

Επιπλέον, είναι προφανές ότι η στρατηγική επιλογή του συστήματος της νοητής κεφαλαιοποίησης, απομακρύνει την κοινωνική ασφάλιση από τις θεμελιώδεις αρχές της, μετατρέποντας το κοινωνικο-α-

σφαλιστικό δικαίωμα σε ατομική απόδοση, κατευθύνοντας παράλληλα το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης στις αποδόσεις και στις κρίσεις των κεφαλαιαγορών και χρηματαγορών, με ό,τι αυτό αρνητικά συνεπάγεται, ως προς την ανασφάλεια, την αβεβαιότητα και το βιοτικό επίπεδο των ασφαλισμένων και των συνταξιούχων.

Ειδικότερα, το σοβαρότερο πρόβλημα, μεταξύ άλλων, μίας τέτοιας παρέμβασης στο διανεμητικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης είναι το κόστος μετάβασης από το διανεμητικό στο κεφαλαιοποιητικό σύστημα ή στο υπερ-κεφαλαιοποιητικό (σύστημα νοητής κεφαλαιοποίησης/ατομικοί λογαριασμοί) καθώς και η επιβάρυνση που θα επιφορτισθούν τόσο τα δημόσια οικονομικά της χώρας, όσο και η γενιά της μετάβασης. Πράγματι, η ποσοτική ανάλυση αποκαλύπτει ότι εφόσον το κόστος αυτό δε θα το αναλάβει εξ ολοκλήρου το κράτος, αλλά ένα σημαντικό μέρος του θα το καλύψει η γενιά της μετάβασης, αυτό σημαίνει ότι θα περικοπούν σε μεγάλο βαθμό (25%-30%) οι κύριες συντάξεις των ήδη συνταξιούχων και των παλαιών ασφαλισμένων (ασφαλισμένοι πριν το 1993) και οι σημερινοί ασφαλισμένοι θα καταβάλλουν περίπου το 40% των εισφορών τους στο έλλειμμα.

Με άλλα λόγια, αποκαλύπτεται ότι για κάθε μία μονάδα που θα εισφέρουν στον ατομικό αποταμιευτικό λογαριασμό του προτεινόμενου συστήματος, το 60% θα αφορά τη συσσώρευση της δικής τους παροχής, η οποία θα εξακολουθεί να υπόκειται στον κίνδυνο της γήρανσης του πληθυσμού καθώς και στον κίνδυνο των οικονομικών κύκλων. Παράλληλα, η πρόταση πλήρους κεφαλαιοποίησης της

επικουρικής ασφάλισης με ποσοστό αναπλήρωσης 20%, δεν επαληθεύεται, δεδομένου ότι από την ποσοτική ανάλυση προκύπτει ότι αυτό το ποσοστό θα αφορά τους πρώτους συνταξιούχους μέχρι το 2045. Από το έτος αυτό και μέχρι το 2070, παρατηρείται μία σταδιακή μείωση της επικουρικής σύνταξης, η οποία φθάνει σε ποσοστό αναπλήρωσης 9%-10% (μείωση κατά 50%), αφού τα συσσωρευμένα κεφάλαια δεν θα επαρκούν για την κάλυψη των δεδουλευμένων υποχρεώσεων.

Το εύρημα αυτό σημαίνει, ότι στο προτεινόμενο σύστημα της πλήρους κεφαλαιοποίησης της επικουρικής ασφάλισης, η προκαλούμενη άρση των ανισοτήτων μεταξύ των συνταξιούχων, αντιμετωπίζεται με ποσοστό αναπλήρωσης 9%-10% και όχι για τους πρώτους συνταξιούχους 20% και για τους μελλοντικούς συνταξιούχους 9%-10%, εκτός και εάν το κράτος χρηματοδοτήσει το προτεινόμενο ταμείο επικουρικής σύνταξης, το λιγότερο με 150 δις. ευρώ. Κατά συνέπεια, αποδεικνύεται με τον πιο εύληπτο τρόπο, ότι το προτεινόμενο σύστημα πλήρους κεφαλαιοποίησης (επικουρική σύνταξη) και υπερ-κεφαλαιοποίησης (κύρια σύνταξη) περιπλέκει σε ανησυχητικό και μη ελεγχόμενο βαθμό τη δημοσιονομική κατάσταση στην Ελλάδα και υπονομεύει σοβαρά την προοπτική -με τις σοβαρές θυσίες των φορολογουμένων- σταθεροποίησης και επιστροφής στην κανονικότητα των δημόσιων οικονομικών της χώρας μας. Επιπλέον, με το προτεινόμενο σύστημα, η διανεμητικότητα (εθνική σύνταξη) της κοινωνικής ασφάλισης περιορίζεται στο 25%-30% και η υπερ-κεφαλαιοποίηση (μη προσδιορισμένες παροχές) στο 70%-75%, σε αντίθεση

με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου τα κεφαλαιοποιητικά στοιχεία των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης είναι 30% και τα διανεμητικά-κοινωνικά στοιχεία είναι 70%.

2. Γιατί το ΔΝΤ διογκώνει το έλλειμμα

Στην πρόσφατη (7-9/10/2016) ετήσια Σύνοδο του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας στην Ουάσιγκτον, ο Διεθνής Οργανισμός δια του ανώτερου στελέχους του (Π. Τόμσεν) προέβαλε με έμφαση στην εισήγησή του, μεταξύ των άλλων, την αναγκαιότητα περαιτέρω μείωσης των συντάξεων στην Ελλάδα καθώς και περιορισμού του ποσοστού (60%) των φορολογουμένων που εντάσσονται στο αφορολόγητο όριο (ΕΕ-27, 8%).

Όμως είναι φανερό, ότι το ΔΝΤ με αυτές τις προτάσεις του ξεχνά τις δεκαπέντε μειώσεις που έχουν υποστεί (-55%) οι συντάξεις στην Ελλάδα από το 2010 μέχρι σήμερα, εξ' αιτίας των τριών Μνημονίων ύφεσης, λιτότητας και φτωχοποίησης του πληθυσμού της χώρας μας. Στην ίδια κατεύθυνση και η αντιπροσωπεία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (Δ.Ν.Τ) στην Ελλάδα, ανακοίνωσε (κ. Ντ.Βελκουλέσκου) στις 23/9/2016 τη «Δήλωση Συμπερασμάτων» της αποστολής στην χώρα μας, η οποία θα αποτελέσει την βάση για την εκπόνηση και δημοσίευση της Έκθεσης του ΔΝΤ για την ελληνική οικονομία. Πιο συγκεκριμένα, στην «Δήλωση Συμπερασμάτων» αναφέρεται, μεταξύ των άλλων, ότι «οι πρόσφατες μεταρρυθμίσεις στο συνταξιοδοτικό έχουν σαν στόχο να περικόψουν τις δαπάνες κατά 1% του ΑΕΠ (1,8 δις ευρώ) σε μεσοπρόθεσμη βάση.

Αυτό είναι ένα καλοδεχούμενο και σίγουρα ένα δύσκολο πολιτικά μέτρο στις τρέχουσες συνθήκες. Όμως δεν έχει την έκταση που χρειάζεται επειδή το έλλειμμα του συνταξιοδοτικού συστήματος βρίσκεται στο μη βιώσιμο επίπεδο του περίπου 10% του ΑΕΠ (σε σύγκριση με τον μέσο όρο του 2 1/2 τοις εκατό στη ζώνη του ευρώ». Αξίζει να σημειωθεί ότι η αναφορά αυτή επαναλαμβάνει, ουσιαστικά, προγενέστερες δηλώσεις (Φεβρουάριος 2016) της Γενικής Διευθύντριας του ΔΝΤ Κρ. Λαγκάρντ, στις οποίες υποστήριξε ότι «στην Ελλάδα ο κρατικός προϋπολογισμός χρηματοδοτεί το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης με πόρους που αντιστοιχούν στο 10% του ΑΕΠ, ενώ στις χώρες της Βόρειας Ευρώπης το ποσοστό αυτό αντιστοιχεί, κατά μέσο όρο, στο 2% του ΑΕΠ».

Όμως, ο μεθοδολογικός αυτός υπολογισμός που διογκώνει το έλλειμμα της κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα και τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το ΔΝΤ, αποτελεί σοβαρό τεχνικό και επιστημονικό λάθος με δυσμενείς συνέπειες στο επίπεδο των συνταξιοδοτικών παροχών. Και τούτο γιατί η κοινωνική ασφάλιση στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης λειτουργεί, κατά κύριο λόγο, με το διανεμητικό σύστημα προκαθορισμένων παροχών και χρηματοδοτείται με το σύστημα της τριμερούς χρηματοδότησης (εργαζόμενοι, εργοδότες, κράτος). Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι το έλλειμμα της κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα και τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η διαφορά εσόδων (εισφορές εργαζομένων, εργοδοτών, συμμετοχή του κρατικού προϋπολογισμού (τριμερής χρηματοδότηση) και δαπανών, το οποίο καλύπτει ο κρατικός προϋπολογισμός

(κρατική επιχορήγηση). Αντίθετα, το ΔΝΤ θεωρεί ως έλλειμμα της κοινωνικής ασφάλισης την διαφορά εσόδων (εισφορές εργαζομένων και εργοδοτών χωρίς την τριμερή χρηματοδότηση και την κρατική επιχορήγηση) και δαπανών. Έτσι, η μετάβαση στην Ελλάδα ενός διανεμητικού συστήματος προκαθορισμένων παροχών τριμερούς χρηματοδότησης, σε ένα κεφαλαιοποιητικό σύστημα προκαθορισμένων εισφορών διμερούς χρηματοδότησης (εργαζόμενοι, εργοδότες), που επιδιώκει το ΔΝΤ, σημαίνει, όπως έχει αποδειχθεί σε χώρες της Λατινικής Αμερικής, γενικευμένη φτωχοποίηση του συνταξιοδοτικού πληθυσμού, δεδομένου ότι, σε σημερινούς όρους το επίπεδο της σύνταξης μετά από 35 έτη εργασίας και ασφάλισης δεν θα ξεπερνά τα 450€ τον μήνα.

Πράγματι, το 2015 στην Ελλάδα ο κρατικός προϋπολογισμός χρηματοδότησε την κοινωνική ασφάλιση με πόρους που αντιστοιχούν συνολικά στο 10% του ΑΕΠ (4,5% του ΑΕΠ-8,1 δις ευρώ- ως τριμερή χρηματοδότηση και 5,5% του ΑΕΠ-9,9 δις ευρώ- για την κάλυψη των ελλειμμάτων του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης). Αλλά και στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και πιο συγκεκριμένα στην Γερμανία ο κρατικός προϋπολογισμός χρηματοδοτεί την κοινωνική ασφάλιση με συνολικούς πόρους που αντιστοιχούν στο 6,9% του ΑΕΠ (3% του ΑΕΠ για κάλυψη ελλειμμάτων και 3,9% του ΑΕΠ ως τριμερή χρηματοδότηση) σε συνθήκες σταθερότητας της γερμανικής οικονομίας και όχι σε συνθήκες παρατεταμένης ύφεσης, υψηλής ανεργίας, απώλειας του 25% του παραγόμενου πλούτου, απώλειας εισοδημάτων, κλπ της ελληνικής οικονομίας.

Επομένως, η διαφορά για παράδειγμα, Ελλάδας-Γερμανίας αναφορικά με τη συνολική κρατική χρηματοδότηση της κοινωνικής ασφάλισης δεν είναι 8 αλλά 3,1 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ, δεδομένου ότι η Ελλάδα διαθέτει 10% του ΑΕΠ και η Γερμανία 6,9% του ΑΕΠ. Το ίδιο ισχύει σε επίπεδο κάλυψης των ελλειμμάτων (κρατική επιχορήγηση), η διαφορά είναι 2,5 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ και όχι 7,5 ποσοστιαίες μονάδες, όπως ισχυρίζεται το ΔΝΤ (κ.Ντ. Βελκουλέσκου), δεδομένου ότι η Ελλάδα διαθέτει 5,5% του ΑΕΠ και η Γερμανία διαθέτει 3% του ΑΕΠ. Όμως, αξίζει να σημειωθεί ότι παρά το γεγονός ότι οι απόψεις αυτές του ΔΝΤ δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, εντούτοις από καιρό σε καιρό επαναλαμβάνονται από στελέχη του συγκεκριμένου διεθνούς οργανισμού καθώς και των δανειστών, προκειμένου να αποδειχθεί ανεπιτυχώς ότι το συνταξιοδοτικό σύστημα στην Ελλάδα είναι γενναιόδωρο, με την έννοια ότι η πραγματική ηλικία συνταξιοδότησης είναι χαμηλή, οι συνταξιούχοι λαμβάνουν υψηλότερη σύνταξη και για μεγαλύτερο, από τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, χρονικό διάστημα και η κατώτερη σύνταξη προσεγγίζει τον κατώτερο μισθό.

Άμεσος στόχος αυτών των λανθασμένων και ανακριβών απόψεων του ΔΝΤ είναι η νέα επιβολή περικοπών των κύριων συντάξεων και πιο συγκριμένα η μείωση κατά 10%-20% κατά το 2017 των ήδη καταβαλλόμενων κύριων συντάξεων (κατάργηση προσωπικής διαφοράς), η οποία κατά το ΔΝΤ θα μηδενίσει το εκτιμώμενο έλλειμμα των 4 δις ευρώ του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, γεγονός το οποίο θα επιδεινώσει περαιτέρω (6 στους 10 συ-

νταξιούχους σήμερα λαμβάνουν σύνταξη κάτω των 700 €) το βιοτικό επίπεδο των συνταξιούχων.

Απώτερος στόχος του ΔΝΤ είναι η εφαρμογή της ρήτρας μηδενικού ελλείμματος (εκτός από τις επικουρικές) και στις κύριες συντάξεις χωρίς προηγούμενο διάλογο με τους επιστημονικούς και κοινωνικούς φορείς, καθώς και τις πολιτικές δυνάμεις της χώρας στα πλαίσια του ελληνικού κοινοβουλίου. Όμως, για την Ελλάδα θα πρέπει να λάβουν επιπλέον υπόψη οι διεθνείς οργανισμοί και οι δανειστές ότι το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης βρίσκεται σήμερα και θα βρίσκεται στο άμεσο και απώτερο μέλλον σε οριακό σημείο όχι μόνο εξαιτίας των θεσμικών παθογενειών του παρελθόντος αλλά κυρίως εξαιτίας της υλοποίησης των τριών Μνημονίων ύφεσης και λιτότητας, με την έννοια ότι περιέπλεξαν και επιδείνωσαν ακόμη περισσότερο την κρίση της κοινωνικής ασφάλισης τόσο στο επίπεδο των εισροών, όσο και στο επίπεδο των εκροών και ειδικότερα της φτωχοποίησης του συνταξιοδοτικού πληθυσμού και της σοβαρής επιδείνωσης των συνθηκών εξυπηρέτησης των ασφαλισμένων και των συνταξιούχων.

3. Λάθη και αδιέξοδα

Οι δανειστές παραγνωρίζοντας τα διαρθρωτικά και τα θεσμικά προβλήματα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (ΣΚΑ) στην Ελλάδα καθώς και τις ιστορικές παθογένειες του, επέβαλαν από το 2010 μέχρι και το 2019 με το πρόσχημα της μη βιωσιμότητας του, στα πλαίσια των πολιτικών της εσωτερικής υποτίμησης και της λιτότητας (Μνημόνια 1, 2, και 3), μέτρα περικοπών των συντάξεων, απορρύθμισης

του χαρακτήρα και του θεσμικού πλαισίου οργάνωσης και λειτουργίας καθώς και χρηματοδότησης του ΣΚΑ. Στην κατεύθυνση αυτή επέβαλαν, μεταξύ των άλλων, την άρον-aron σύσταση του Ενιαίου Φορέα Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΦΚΑ), την οργάνωση της κύριας σύνταξης σε εθνική (υπό όρους και προϋποθέσεις) και την αναλογική σύνταξη, την σταδιακή μείωση της κρατικής χρηματοδότησης, τις περικοπές των συντάξεων (κύριες, επικουρικές, μερίσματα), που κατά την περίοδο 2010-2019 εκτιμώνται ότι θα είναι τουλάχιστον της τάξης των 50 δις ευρώ και την εφαρμογή της ρήτρας βιωσιμότητας (μηδενικού ελλείμματος) για το εφάπαξ και τις επικουρικές συντάξεις.

Επιπλέον, δεν αποκαταστάθηκαν οι συνθήκες βιωσιμότητας του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος ενισχύοντας την αδιέξοδη προοπτική του και αδιαφορώντας, εκ του αποτελέσματος, για την σοβαρή επιδείνωση και την φτωχοποίηση του συνταξιοδοτικού πληθυσμού. Με άλλα λόγια, οι προτεραιότητες και οι στρατηγικές επιλογές των ασκούμενων πολιτικών κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα σύμφωνα με τα τρία Μνημόνια, χαρακτηρίζονται από την μετατόπιση του κέντρου βάρους του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος από το διανεμητικό στο κεφαλαιοποιητικό ή στο υπερ-κεφαλαιοποιητικό (εξατομικευμένες-ατομικές μερίδες).

Στο πλαίσιο αυτό, η στρατηγική κατεύθυνση των δανειστών προσέγγισε και προσεγγίζει λανθασμένα το Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλισης (ΣΚΑ) ως τμήμα της δημοσιονομικής πειθαρχίας στη χώρα μας. Όμως, αξίζει να σημειωθεί ότι η στρατηγική αυτή κατεύθυνση των δανει-

στών δεν συναντάται στα Συστήματα Κοινωνικής Ασφάλισης (ΣΚΑ) στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στις οποίες εφαρμόζεται το διανεμητικό σύστημα καθορισμένων παροχών (μαθηματικός τύπος εγγυημένων παροχών) και υιοθετούνται οι βασικές αρχές της κοινωνικής ασφάλισης (αλληλεγγύη των γενεών, των ασφαλισμένων και των συνταξιούχων, αναλογικότητα εισφορών-παροχών, ισότητα και κρατική επιχορήγηση).

Επιπλέον, οι δανειστές στη βάση σχετικής μελέτης υποστήριξαν και υποστηρίζουν λανθασμένα ότι κατά την περίοδο 2010-2060, ο ετήσιος μέσος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ θα είναι 0,7% και η ανεργία δεν θα μειωθεί κάτω από το επίπεδο του 15%. Έτσι, σύμφωνα με τις λανθασμένες αυτές εκτιμήσεις των δανειστών, εάν λάβουμε υπόψη ότι κατά την περίοδο 2023-2028 (baby booming) ο ετήσιος ρυθμός των συνταξιοδοτικών δαπανών θα κυμαίνεται από 4% μέχρι 6%, τότε γίνεται φανερό ότι σταδιακά επέρχεται με αναπόφευκτο τρόπο, κατά την περίοδο 2015-2030, η αποδιάρθρωση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην χώρα μας.

Παράλληλα, η σύγκρουση των γενεών με τα σημερινά δεδομένα (2016) έχει αρχίσει και κορυφώνεται μετά το έτος 2035, με την έννοια ότι ολοένα και περισσότερο οι συνταξιοδοτικές παροχές των νέων γενεών αντιστοιχούν λιγότερο (55%) στο επίπεδο χρηματοδότησης του ΣΚΑ από μέρους τους, μέσω της καταβολής των εισφορών τους. Επίσης, οι δανειστές θεωρούν (2014) λανθασμένα ότι ο πληθυσμός της χώρας μας θα μειωθεί σημαντικά την περίοδο 2015-2060, προσεγγίζοντας τα 8,6 εκατομ. άτομα, λόγω της γήρανσης

του πληθυσμού και της μετανάστευσης των νέων στο εξωτερικό, ενώ τρία έτη νωρίτερα (2012) θεωρούσαν ότι ο πληθυσμός της χώρας μας κατά το 2060 θα ήταν 11,2 εκατομ. άτομα.

Το ίδιο στις μελέτες των δανειστών (2014) ο αριθμός των συνταξιούχων ήταν 2.630.000 άτομα και στις δημογραφικές τους μελλοντικές προβλέψεις εκτιμούσαν ότι το 2060 ο αριθμός των συνταξιούχων στην Ελλάδα θα είναι 2.790.000 άτομα, όταν τον Ιούλιο του 2016 (σύστημα ΗΛΙΟΣ) οι συνταξιούχοι ήταν 2.916.306 άτομα, λόγω της λανθασμένης μεθοδολογίας και των παραδοχών των σχετικών μελετών με συνολική δαπάνη (κύρια, επικουρική, μερίσματα) ίση με 2, 186 δις ευρώ. Αντίθετα, τον Απρίλιο του 2015 (σύστημα ΗΛΙΟΣ) ο αριθμός των συνταξιούχων ήταν 2.656.704 άτομα με συνολική συνταξιοδοτική δαπάνη (κύρια, επικουρική, μερίσματα) ίση με 2,350 δις ευρώ.

Με άλλα λόγια, το τελευταίο έτος (2015-2016) ενώ αυξήθηκε ο αριθμός των συνταξιούχων κατά 9,7%, η συνολική συνταξιοδοτική δαπάνη μειώθηκε κατά 6,9% γεγονός που σημαίνει ότι εάν το επίπεδο των συντάξεων παρέμενε αμετάβλητο, τότε η συνταξιοδοτική δαπάνη θα έπρεπε να είναι αυξημένη και όχι κατά 6,9% μειωμένη. Κατά συνέπεια, αποδεικνύεται ότι τα λάθη των εκτιμήσεων στις σχετικές μελέτες των δανειστών, με βάση τις οποίες εφαρμόζονται από τις ελληνικές κυβερνήσεις οι κοινωνικο-ασφαλιστικές πολιτικές στη χώρα μας μετά το 2010, οφείλονται, μεταξύ άλλων, στον μη υπολογισμό των εκκρεμών συνταξιοδοτήσεων (αιτήσεις συντάξεων οι οποίες δεν έχουν ακόμη χορηγηθεί) καθώς και στην μαζική κατάθεση

αιτήσεων συνταξιοδότησης, αυξάνοντας έτσι ραγδαία τον αριθμό των συνταξιούχων (600.000 νέοι συνταξιούχοι κατά την περίοδο 2010-2015), με αποτέλεσμα την αύξηση της συνταξιοδοτικής δαπάνης και την απαίτηση από τους δανειστές για περαιτέρω μειώσεις (45% - 50%, 2010-2016) των συντάξεων και τις συνολικής συνταξιοδοτικής δαπάνης.

Από την άποψη αυτή, αξίζει να σημειωθεί ότι τα λάθη στις μελέτες των δανειστών καθώς και οι ασκούμενες κοινωνικο-ασφαλιστικές πολιτικές, στο πλαίσιο των τριών Μνημονίων, αναδεικνύουν με τον πιο εύληπτο τρόπο, τόσο τα αδιέξοδα όσο και την αβέβαιη περιπέτεια στην οποία έχει περιέλθει η κοινωνική ασφάλιση στην χώρα μας, με το υψηλό επίπεδο της ανεργίας, την ύφεση, τα χαμηλά εισοδήματα, τις οφειλές (33,6 δις ευρώ) στα ασφαλιστικά ταμεία, την συρρίκνωση του αποθεματικού κεφαλαίου, την γήρανση του πληθυσμού και την ανησυχητική αύξηση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης.

4. Ευελιξία απασχόλησης και συντάξεων

Εκτεταμένες παρεμβάσεις στην κατεύθυνση διεύρυνσης της απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας και της εργασιακής ανασφάλειας στην Ελλάδα προτείνει σε Έκθεσή του το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (Ιούλιος 2016) στο πλαίσιο της δεύτερης αξιολόγησης του τρίτου Μνημονίου.

Με άλλα λόγια, το ΔΝΤ υποστηρίζει, μεταξύ των άλλων, ότι ο επανακαθορισμός των κατώτατων αμοιβών μέσω της κατάργησης των επιδομάτων και των τριετιών, η αύξηση του ποσοστού των ομαδικών απολύσεων, η επανεξέταση συνδικαλιστι-

κού Ν. 1264/1982 για τις συνδικαλιστικές άδειες και την κήρυξη της απεργίας, την επαναφορά της ανταπεργίας (lock-out), την γενικευμένη ευελιξία των μορφών απασχόλησης και γενικότερα της αγοράς εργασίας, θα συμβάλλει στην βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, στην μείωση της ανεργίας και ιδιαίτερα της ανεργίας των νέων της χώρας μας.

Αντίθετα, όπως προκύπτει από την έρευνα, η απελευθέρωση της αγοράς εργασίας και η γενικευμένη ευελιξία των μορφών απασχόλησης, δεν συμβάλλουν στην μείωση της ανεργίας και στην δημιουργία σταθερών και αμειβόμενων νέων θέσεων εργασίας στο πλαίσιο των συλλογικών διαπραγματεύσεων και των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, αλλά συμβάλλουν στην απόκρυψη του υψηλού, στην πραγματικότητα, επιπέδου της ανεργίας.

Έτσι παρατηρείται η ταυτόχρονη συρρίκνωση του ΑΕΠ με τη δημιουργία περισσότερων αλλά ευέλικτων και χαμηλά αμειβόμενων θέσεων απασχόλησης. Πιο συγκεκριμένα στην Ελλάδα, η σημερινή δυσμενής και ευέλικτη πραγματικότητα της αγοράς εργασίας, αναδεικνύει στην πράξη ότι η γενικευμένη ευελιξία των μορφών απασχόλησης στην χώρα μας, αποτελεί εξίσου σοβαρό πρόβλημα της αγοράς εργασίας, αντίστοιχο με αυτό του κατώτατου μισθού, των ομαδικών απολύσεων, της απελευθέρωσης του συνδικαλιστικού νόμου, κλπ.

Σήμερα στην Ελλάδα, η στατιστική ανεργία βρίσκεται στο επίπεδο του 24%, η μερική απασχόληση αποτελεί κατά το 2016 το 50,3% των νέων προσλήψεων, η

ανασφάλιστη εργασία αφορά 1 στους 5 εργαζόμενους (500.000 άτομα), 300.000 εργαζόμενοι ενώ στην πραγματικότητα απασχολούνται ως μισθωτοί στην πράξη απασχολούνται ως αυτοαπασχολούμενοι αναλαμβάνοντας εξ' ολοκλήρου την υποχρέωση καταβολής των ασφαλιστικών εισφορών, 200.000 άτομα ενώ εργάζονται 8 ώρες την ημέρα, στην πράξη καταχωρούνται ως μερικά απασχολούμενοι, 900.000 εργαζόμενοι στον ιδιωτικό τομέα ενώ εργάζονται καθημερινά και κανονικά, η καταβολή του μισθού τους γίνεται με καθυστέρηση από ένα μέχρι δεκαπέντε μήνες και το 38% των εργαζομένων έχουν αποδοχές χαμηλότερες από τον κατώτατο μισθό.

Με αφετηρία τα δεδομένα αυτά της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα, αλλά και ενόψει των σχετικών διαπραγματεύσεων με τους δανειστές, είναι ενδιαφέρον, κατά την άποψή μας, να αναδειχθούν οι επιπτώσεις των ευέλικτων μορφών απασχόλησης (μερική και εκ περιτροπής), μεταξύ άλλων, στο επίπεδο των συντάξεων στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2016-2055. Έτσι, στις ποσοτικές προσεγγίσεις της έρευνας μας, θεωρήθηκε ότι η ανεργία θα μειωθεί στο 10% το 2030 και στο 7,5% το 2055. Επίσης, θεωρήθηκε ότι από σήμερα μέχρι το 2024 το ποσοστό των νέων θέσεων απασχόλησης που θα είναι ευέλικτες (μερική και εκ περιτροπής απασχόληση) θα αποτελεί το 64% και από το 2025 μέχρι το 2055 θα αποτελεί το 75% των νέων προσλήψεων (Υπουργείο Εργασίας: Κατά το πρώτο πεντάμηνο το ποσοστό των προσλήψεων μερικής και εκ περιτροπής απασχόλησης ανήλθε στο 63,9% έναντι 36,1% των προσλήψεων για πλήρη απασχόληση). Επίσης, έχει εκτιμηθεί ότι οι ευέλικτες

μορφές απασχόλησης (μερική και εκ περιτροπής) θα έχουν φτάσει στο 29% το 2055 του συνολικού απασχολούμενου πληθυσμού (18,5% κατά μέσο όρο την περίοδο 2016-2025).

Με αφετηρία τις παραδοχές και τις προβλέψεις αυτές, από τους υπολογισμούς της έρευνας μας προκύπτει, ότι το ετήσιο έλλειμμα που θα προκληθεί στην κοινωνική ασφάλιση θα είναι κατά μέσο όρο 0,95% του εκάστοτε ετήσιου ΑΕΠ (το ΑΕΠ έχει θεωρηθεί ότι θα αυξάνεται με μέσο ετήσιο ρυθμό 1,5%). Έτσι, το 2055 το προκαλούμενο από την ευελιξία της απασχόλησης έλλειμμα, θα φτάσει στο 1,5% του ΑΕΠ του 2055, εφόσον επαληθευτεί η αύξηση του ΑΕΠ με ετήσιο ρυθμό μεταβολής 1,5%.

Έτσι το συνολικό προκαλούμενο έλλειμμα της περιόδου 2016-2055, με ετήσιο μέσο ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ 1,5%, θα είναι ίσο με το 36,9% του ΑΕΠ του 2015. Ειδικότερα, το συνολικό προκαλούμενο έλλειμμα από την απώλεια των εισφορών προς το ασφαλιστικό σύστημα λόγω των ευέλικτων μορφών απασχόλησης (μερική και εκ περιτροπής), εκτιμάται σε παρούσες αξίες στο ύψος των 65,6 δις ευρώ (48 δις ευρώ από την κύρια σύνταξη και 17,6 δις από την επικουρική σύνταξη).

Αξίζει να σημειωθεί ότι μόνο από την γήρανση του πληθυσμού για να διατηρηθεί το όριο του 16% (Ν.4387/2016) του ΑΕΠ στις συνταξιοδοτικές δαπάνες για την περίοδο 2016-2055, εκτιμάται ότι θα πρέπει να μειωθούν οι συντάξεις κατά περίπου 22% σε σχέση με το σημερινό επίπεδο. Εάν ληφθεί υπόψη η απώλεια εσόδων που προκαλείται από τις ευέλικτες μορφές

απασχόλησης (μερική και εκ περιτροπής), τότε εκτιμάται ότι θα υπάρξει μια επιπλέον μείωση των συντάξεων κατά 33% την περίοδο 2016-2055. Το εύρημα αυτό σημαίνει, ότι για να διατηρηθεί το σημερινό επίπεδο των συντάξεων και για να μη γίνουν άλλες μειώσεις στο μέλλον, θα πρέπει λόγω της επίδρασης της γήρανσης του πληθυσμού και των ευέλικτων μορφών απασχόλησης (μερική και εκ περιτροπής), το ΑΕΠ να αυξάνεται ετησίως με ρυθμό μεταβολής που να προσεγγίζει το 5,7% - 6,2% κάθε χρόνο (μόνο λόγω της γήρανσης του πληθυσμού εκτιμάται ότι απαιτείται ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ ίσος με 3,5% - 4%).

Με άλλα λόγια, όπως αποδεικνύεται από την έρευνα, οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης (μερική και εκ περιτροπής) στην χώρα μας, όπως και στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποτελούν σοβαρή απειλή για το μελλοντικό επίπεδο των συντάξεων και δεν αποτελούν, όπως ισχυρίζονται το ΔΝΤ, η ΕΚΤ και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, κινητήρια δύναμη ανάκαμψης της οικονομίας, δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, μείωσης της ανεργίας, αύξησης της απασχόλησης, βελτίωσης του επιπέδου της ανταγωνιστικότητας και ενδυνάμωσης της Κοινωνικής Ασφάλισης και του Κράτους Πρόνοιας. Επιπλέον, η γήρανση του εργατικού δυναμικού, η κεφαλαιοποίηση των ασφαλιστικών ταμείων σε συνδυασμό με τους χαμηλούς ρυθμούς της ανάπτυξης και του επιπέδου της παραγωγικότητας, τα χαμηλά επιτόκια και οι χαμηλές αποδόσεις των περιουσιακών στοιχείων των ασφαλιστικών ταμείων, το παρατεταμένο υψηλό επίπεδο της ανεργίας, κλπ., αποτελούν πρόσθετες απειλές και νέες προκλήσεις για το μέλλον των συντάξεων. Οι απειλές αυτές επιβάλλουν

τον άμεσο σχεδιασμό αντιμετώπισης τους σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Έτσι, με αφετηρία αυτά τα δεδομένα και τις νέες αυτές προκλήσεις, είναι φανερό ότι η ελληνική πλευρά θα πρέπει κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων, στο πλαίσιο της δεύτερης αξιολόγησης του τρίτου Μνημονίου, να θέσει στους δανειστές τις σοβαρές αρνητικές συνέπειες που θα έχει στην βιωσιμότητα του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος και στην βιωσιμότητα των συντάξεων, η απελευθέρωση της αγοράς εργασίας, των εργασιακών σχέσεων και των ευέλικτων μορφών απασχόλησης.

5. Βιωσιμότητα του ασφαλιστικού και μείωση συντάξεων

Μελετώντας κανείς την Εισηγητική Έκθεση και το Νέο Ασφαλιστικό Νομοσχέδιο, διαπιστώνει, καταρχήν, την επανάληψη των κοινωνικο-ασφαλιστικών παρεμβάσεων ταμειακού και εισπρακτικού χαρακτήρα της μεταπολεμικής περιόδου στην Ελλάδα. Αυτό αποδεικνύεται από την κυρίαρχη επιλογή του Νομοσχεδίου, η οποία συνίσταται στην μεταβίβαση σημαντικών βαρών προς την πλευρά, κυρίως, της επιδείνωσης του βιοτικού επιπέδου των νέων γενεών. Κατά συνέπεια, αποδεικνύεται, ότι το Νέο Ασφαλιστικό Νομοσχέδιο χαρακτηρίζεται περισσότερο από δημοσιονομικά και λιγότερο από ασφαλιστικά και κοινωνικής αποτελεσματικότητας μέτρα. Το γεγονός αυτό συμβαίνει γιατί το κοινωνικο-ασφαλιστικό ζήτημα στην Ελλάδα κατανοείται, λανθασμένα, από τους δανειστές και τις ελληνικές κυβερνήσεις, ιδιαίτερα, από το 2009 και μετά, ως κατά βάση δημοσιονομικό πρόβλημα.

Ως εκ τούτου αντιμετωπίζεται από την μνημονιακή «κοινωνικο-ασφαλιστική» νομοθεσία, με παρεμβάσεις δημοσιονομικής περιστολής, στην κατεύθυνση επίτευξης της μακροχρόνιας οικονομικής βιωσιμότητας σε βάρος της μακροχρόνιας κοινωνικής αποτελεσματικότητας. Από την άποψη αυτή, αξίζει να σημειωθεί ότι η πολυπλοκότητα ενός συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (ΣΚΑ), συνίσταται στο γεγονός της αναζήτησης και της ανεύρεσης του σημείου ισορροπίας, μεταξύ της μακροχρόνιας βιωσιμότητας και της επάρκειας (κοινωνική αποτελεσματικότητα), δηλαδή της εξασφάλισης ενός ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης των ασφαλισμένων και των συνταξιούχων.

Με άλλα λόγια, από το Νέο Ασφαλιστικό Νομοσχέδιο προκύπτει ότι οι δανειστές εστιάζουν αποκλειστικά στην μακροχρόνια βιωσιμότητα του ΣΚΑ, διαμέσου της μείωσης των παροχών και της υπονόμευσης του επιπέδου επάρκειας των καταβαλλόμενων συντάξεων, ιδιαίτερα των νέων γενεών. Έτσι, σύμφωνα με την στρατηγική αυτή επιλογή του Νέου Ασφαλιστικού Νομοσχεδίου, μειώνεται σταδιακά το επίπεδο των συντάξεων (-30%) και μετατοπίζεται το κέντρο βάρους προς την μία πλευρά (μακροχρόνια βιωσιμότητα), με αποτέλεσμα να απομακρύνεται ανησυχητικά από την πλευρά της επάρκειας (κοινωνική αποτελεσματικότητα). Η παρατήρηση αυτή σημαίνει, ότι ο σχεδιασμός των δανειστών συνίσταται στην εξασφάλιση της μακροχρόνιας (2016-2060) βιωσιμότητας του ΣΚΑ (συνταξιοδοτικές δαπάνες να μην υπερβαίνουν μέχρι το 2060 το 15,5% του ΑΕΠ), με την παροχή μέσης σύνταξης ύψους 650-750 ευρώ. Αυτό σημαίνει ότι η

γήρανση του πληθυσμού στην χώρα μας και οι επιπτώσεις της στο ΣΚΑ αντιμετωπίζονται, μόνο και αποκλειστικά, από την μείωση του επιπέδου των συντάξεων και κατ'επέκταση από την επιδείνωση του επιπέδου διαβίωσης των συνταξιούχων. Με άλλα λόγια, όσο θα αυξάνονται οι αποδοχές του ασφαλισμένου κατά την διάρκεια της εργασιακής και επαγγελματικής του σταδιοδρομίας, άρα και οι συντάξιμες αποδοχές του, τόσο θα μειώνεται η αναλογικότητα εισφορών-παροχών, με την έννοια ότι το επίπεδο των καταβαλλόμενων εισφορών θα είναι υψηλότερο από αυτό των καταβαλλόμενων συντάξεων. Από την άποψη αυτή, είναι προφανές ότι το Νέο Ασφαλιστικό Νομοσχέδιο δημιουργεί κίνητρο απόκρυψης των μισθολογικών αυξήσεων στους εργοδότες και τους εργαζόμενους, αφού θα διαπιστώνουν σημαντική αναντιστοιχία στην αναλογικότητα εισφορών-παροχών.

Η κατάσταση αυτή δημιουργεί συνθήκες αύξησης της μαύρης εργασίας και της εισφοροδιαφυγής, δεδομένου ότι η καταβολή των εισφορών θα περιορίζεται σε επίπεδο μηνιαίου μισθού 900 ευρώ (για τις επιπλέον αποδοχές δεν θα καταβάλλονται εισφορές), στο οποίο ποσό αντιστοιχεί επίπεδο μηνιαίας σύνταξης 700-750 ευρώ. Αξίζει να σημειωθεί ότι το Νέο Ασφαλιστικό Νομοσχέδιο προβλέπει ότι με επίπεδο συντάξιμων αποδοχών 1.500 ευρώ για 40 έτη ασφάλισης, η μηνιαία σύνταξη που αντιστοιχεί είναι 1.026 ευρώ, ενώ με βάση τις καταβαλλόμενες εισφορές και το προσδόκιμο επιβίωσης (ράντα ζωής με μεταβίβαση στον/στην σύζυγο) η μηνιαία σύνταξη που αντιστοιχεί είναι 1.317 ευρώ.

Με άλλα λόγια, το επίπεδο της καταβαλλόμενης μηνιαίας σύνταξης αντιστοιχεί στο 78% του επιπέδου των καταβαλλόμενων εισφορών. Η διαφορά των 291 ευρώ μηνιαίως που προκύπτει σε βάρος του συνταξιούχου, παρακρατείται από το ΣΚΑ για να καλυφθούν τα ελλείμματα των προηγούμενων γενεών και της γήρανσης του πληθυσμού. Όμως, η στρατηγική αυτή επιλογή εξασφάλισης της μακροχρόνιας βιωσιμότητας του ΣΚΑ με μείωση των συντάξεων, εξαιτίας των εσωτερικών αντιθέσεων εισφορών-παροχών και των ήπιων μακρο-οικονομικών εξελίξεων, δεν πρόκειται να επιτευχθεί, με αποτέλεσμα να περιπλακούν ακόμη περισσότερο τα οικονομικά και κοινωνικά αδιέξοδα της κοινωνικής ασφάλισης στην χώρα μας.

Στην φάση αυτή (2018) που θα αναπτύσσεται η σύγκρουση των γενεών και η επιδείνωση του επιπέδου διαβίωσης των συνταξιούχων, ταυτόχρονα με την μη εξασφάλιση της βιωσιμότητας του ΣΚΑ, οι δανειστές θα απαιτήσουν την νομοθέτηση επιπλέον μέτρων δημοσιονομικής περιστολής. Παράλληλα, οι νέες γενεές διαμέσου της εισφοροαποφυγής και της εισφοροδιαφυγής, θα προσανατολίζονται σε ιδιωτικά συνταξιοδοτικά σχήματα, με αποτέλεσμα να εξασθενίζει σταδιακά η δυναμική εξέλιξη του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης. Από την άποψη αυτή, αναδεικνύεται με τον πιο εύληπτο τρόπο, η αναγκαιότητα άμεσης αποκατάστασης της αναντιστοιχίας εισφορών-παροχών καθώς και ο έγκαιρος και έγκυρος σχεδιασμός της αναπτυξιακής στρατηγικής της χώρας μας, ο οποίος, μεταξύ άλλων, θα λαμβάνει υπόψη και την αναπτυσσόμενη δημογραφική γήρανση του πληθυσμού.

6. Το ασφαλιστικό και η συμφωνία αξιολόγησης

Ανεξάρτητα των δυσμενών δημογραφικών εξελίξεων και της γήρανσης του πληθυσμού, το βασικό προαπαιτούμενο, μεταξύ των άλλων, για την συμφωνία ολοκλήρωσης της πρόσφατης αξιολόγησης του Μνημονίου 3, αποτέλεσε η ψήφιση του Ν. 4387/2016 από το Ελληνικό Κοινοβούλιο για «την μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού-συνταξιοδοτικού συστήματος». Παράλληλα, όπως αποδείχθηκε από την πορεία και την κατάληξη των διαπραγματεύσεων μεταξύ των δανειστών και της ελληνικής Κυβέρνησης η στρατηγική του συγκεκριμένου νομοθετήματος επικεντρώθηκε στην επανάληψη των κοινωνικο-ασφαλιστικών παρεμβάσεων ταμειακού και εισπρακτικού χαρακτήρα της μεταπολεμικής περιόδου στην χώρα μας, με την έννοια της μείωσης των νέων συντάξεων μέχρι 30% και της εξοικονόμησης πόρων κατά την περίοδο 2016 – 2018 της τάξης των 2,4 δις ευρώ.

Ο κεντρικός αυτός στόχος του Ν.4387/2016 επιδιώκεται να επιτευχθεί με την μεταβίβαση σημαντικών βαρών σε συνάρτηση με την επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου των ασφαλισμένων, των συνταξιούχων και των νέων γενεών. Με άλλα λόγια, ο Ν. 4387/2016 χαρακτηρίζεται περισσότερο από μέτρα αβέβαιης δημοσιονομικής και εισπρακτικής απόδοσης, παρατείνοντας το αδιέξοδο ελλειμματικό παρελθόν του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (ΣΚΑ), και λιγότερο από κοινωνικά, ασφαλιστικά και λειτουργικής αποτελεσματικότητας μέτρα. Στην κατεύθυνση αυτή, θεσμοθετείται, σύμφωνα με την συμφωνία ολοκλήρωσης της αξιολόγησης

ο αυτόματος μηχανισμός δημοσιονομικής διόρθωσης (κόφτης), για την περικοπή, στην περίπτωση μη επίτευξης των στόχων του προγράμματος, μεταξύ των άλλων, των δαπανών για μισθούς, συντάξεις, κτλ. Και αυτό γιατί το κοινωνικό-ασφαλιστικό ζήτημα στην Ελλάδα κατανοείται λανθασμένα από τους δανειστές και από τις Ελληνικές Κυβερνήσεις, ιδιαίτερα από το 2009 και μετά ως δημοσιονομικό πρόβλημα, και ως εκ τούτου αντιμετωπίζεται με νομοθετικές ρυθμίσεις δημοσιονομικής περιστολής.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η κατανόηση της κοινωνικής ασφάλισης ως δημοσιονομικό ζήτημα από θεωρητική άποψη εδράζεται στην λανθασμένη νεοκλασική αντίληψη και την ασκούμενη νεοφιλελεύθερη πολιτική ότι όπως οι φόροι δεν είναι ανταποδοτικοί, έτσι και οι ασφαλιστικές εισφορές, ως οιονεί φόροι δεν είναι και αυτές πλήρως ανταποδοτικοί. Η αντίληψη αλλά και η πρακτική αυτή της μη αναλογικότητας εισφορών-παροχών, αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο, μεταξύ των άλλων, του Ν. 4387/2016, ιδιαίτερα στην περίπτωση των ασφαλισμένων με περισσότερα από 20 έτη ασφάλισης. Πιο συγκεκριμένα, ένας εργαζόμενος με 40 έτη ασφάλισης, θα έχει καταβάλλει ασφαλιστικές εισφορές οι οποίες στην ουσία φαίνεται να χρηματοδοτούν τόσο το ποσό της ανταποδοτικής, όσο και της εθνικής σύνταξης που θα δικαιούται. Με άλλα λόγια, δεν αποτελεί υπερβολή ο χαρακτηρισμός αυτής της κοινωνικο-ασφαλιστικής περίπτωσης ως αυτασφάλιση, δεδομένου ότι ο ασφαλισμένος χρηματοδοτεί το συνολικό ποσό της σύνταξης του χωρίς καμία χρηματοδοτική συμμετοχή του κράτους από την φορολογία.

Αντίστοιχα, με ασφάλιση μεγαλύτερη των 20 ετών, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις μας, ο εργαζόμενος χρηματοδοτεί εξ' ολοκλήρου το ποσό της ανταποδοτικής του σύνταξης και κατά 50% το ποσό της εθνικής του σύνταξης. Έτσι κατ' αυτόν τον τρόπο, καταστρατηγούνται νομοθετικά οι βασικές αρχές της κοινωνικής ασφάλισης (π.χ. αλληλεγγύη των γενεών, αναλογικότητα εισφορών-παροχών,) και ταυτόχρονα δημιουργούνται αντικίνητρα ασφάλισης και κίνητρα εισφοροδιαφυγής, εισφοροαποφυγής, κλπ., με ότι αυτό αρνητικά συνεπάγεται για την μακροχρόνια βιωσιμότητα και κοινωνική αποτελεσματικότητα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην χώρα μας.

Παράλληλα, η κατανόηση τους συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (ΣΚΑ) ως δημοσιονομικό ζήτημα, καταλήγει, μεταξύ των άλλων, να συνδέει με νέους όρους περιστολής και λιτότητας την μακροχρόνια βιωσιμότητα του ΣΚΑ στην Ελλάδα με την ελάφρυνση του δημόσιου χρέους, το οποίο στο πρόσφατο Eurogroup (24/5/2016) αναγνωρίστηκε συνολικά από τους δανειστές ότι δεν είναι βιώσιμο.

Ταυτόχρονα στην συμφωνία ολοκλήρωσης της πρώτης αξιολόγησης του Μνημονίου 3 αναφέρεται ότι η συζήτηση-διαπραγμάτευση (2018) για το μακροπρόθεσμο σκέλος της ελάφρυνσης του χρέους από τις αρχές της δεκαετίας του 2020 θα περιλαμβάνει τον όρο ότι το ετήσιο κόστος εξυπηρέτησης (τόκοι και χρεολύσια) του ελληνικού χρέους δεν θα υπερβαίνει το 15% του ΑΕΠ (περιλαμβάνονται και τα έντοκα γραμμάτια του Δημοσίου). Με αυτά τα δεδομένα, εκτιμάται ότι το ετήσιο κόστος εξυπηρέτησης του

χρέους χωρίς τα έντοκα γραμμάτια του Δημοσίου θα ανέρχεται περίπου στο 8% του ΑΕΠ. Εάν στο ποσοστό αυτό προσθέσουμε την χρηματοδότηση του ΣΚΑ από τον Κρατικό Προϋπολογισμό (10% του ΑΕΠ) (4,5% του ΑΕΠ-8,1 δις ευρώ ως τριμερής χρηματοδότηση και 5,5% του ΑΕΠ – 9,9 δις ευρώ- για κάλυψη των ελλειμμάτων του ΣΚΑ) καθώς και την μισθολογική δαπάνη του Δημοσίου (8% του ΑΕΠ), τότε προκύπτει ότι το 26% του ΑΕΠ του 2020 (εκτιμάται στα 200 δις ευρώ περίπου), δηλαδή 52 δις ευρώ (όσο είναι σήμερα τα έσοδα του Κρατικού Προϋπολογισμού) θα απορροφάται για τη χρηματοδότηση της ετήσιας εξυπηρέτησης του χρέους, του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης από το κράτος και της μισθολογικής δαπάνης του δημοσίου.

Κατά συνέπεια, αποδεικνύεται με τον πιο εύληπτο τρόπο ότι στο τέλος (2018) του προγράμματος λιτότητας για να αποφευχθεί η λήψη πρόσθετων περικοπών, όπως για παράδειγμα η μείωση της κρατικής χρηματοδότησης του ΣΚΑ από το 10% στο 7% του ΑΕΠ (δηλαδή 6 δις ευρώ) και η μείωση της μισθολογικής δαπάνης του Δημοσίου από το 8% στο 6% του ΑΕΠ (μείωση 4 δις ευρώ), επιβάλλεται η σημαντική ελάφρυνση του χρέους καθώς και η δημιουργία συνθηκών ενός σχεδιασμένου, έγκαιρα και έγκυρα, επενδυτικού και αναπτυξιακού σοκ της ελληνικής οικονομίας. Διαφορετικά, όχι μόνο το βραχυπρόθεσμο αλλά και το μεσο-μακροπρόθεσμο μέλλον της ελληνικής οικονομίας θα χαρακτηρίζεται από διαρκή στασιμότητα ή κατά την ορολογία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής από διαρκή σταθερότητα, με ό,τι αυτό αρνητικά συνεπάγεται, μεταξύ των άλλων, για το επίπεδο

των φορολογικών εσόδων αλλά και για το επίπεδο των δημοσίων και των κοινωνικών δαπανών στη χώρα μας.

7. Η επικουρική ασφάλιση και η προοπτική της

Η επικουρική ασφάλιση στην Ελλάδα ακολουθώντας τη στρατηγική πορεία της διαδοχικότητας, της αποσπασματικότητας και της πελατειακότητας της κύριας ασφάλισης, δημιουργήθηκε κατά την μεσοπολεμική περίοδο, ως αποτέλεσμα του χαμηλού επιπέδου των συντάξεων γήρατος. Έτσι, ιδρύθηκαν τα πρώτα επικουρικά ασφαλιστικά ταμεία του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας, όπως: το επικουρικό ταμείο εργατών μετάλλου (1935), το ταμείο επικουρικής ασφάλισης αρτοποιών (1936), το ταμείο επικουρικής ασφάλισης προσωπικού εταιρείας τσιμέντων (1937), το ταμείο επικουρικής ασφάλισης προσωπικού εταιρείας λιπασμάτων (1939), κ.λ.π.

Η γενίκευση της επικουρικής ασφάλισης πραγματοποιήθηκε το 1983 με την επέκταση της σε όλους τους μισθωτούς (700.000) που ήταν ασφαλισμένοι σε ταμείο κύριας ασφάλισης χωρίς παράλληλα να είναι ασφαλισμένοι σε ταμείο επικουρικής ασφάλισης. Οι εξελίξεις αυτές στην κοινωνική ασφάλιση δεν συνέβαλαν στην επίλυση του κοινωνικο-ασφαλιστικού προβλήματος στην χώρα μας, δεδομένου ότι η συντελούμενη ποσοτική, κατακερματισμένη και πελατειακή αύξηση του αριθμού των ασφαλιστικών ταμείων δεν συμπεριέλαβε στην ασφάλιση, μεταξύ άλλων, μεγάλες κατηγορίες εργαζομένων.

Αυτή η διαχρονική ανισότητα στην κοινωνικο-ασφαλιστική κάλυψη των εργαζο-

μένων και ειδικότερα για τις παροχές της επικουρικής ασφάλισης, διαπιστώνεται με τον πιο εύληπτο τρόπο και στις ημέρες μας. Πράγματι, η επικουρική ασφάλιση τον Ιανουάριο του 2015 κάλυπτε συνταξιοδοτικά 1,605 εκατομ. άτομα με συνολική ετήσια δαπάνη ίση με 3,260 δις ευρώ, ενώ αντίστοιχα τον Ιούλιο του 2016 κάλυπτε συνταξιοδοτικά 1,675 εκατομ. άτομα με συνολική ετήσια δαπάνη ίση με 3,251 δις ευρώ, ενώ ο αριθμός των συνταξιούχων κύριας ασφάλισης τον Ιανουάριο του 2015 ήταν 2,760 εκατομ. άτομα και τον Ιούλιο του 2016 ήταν 2,916 εκατομ. άτομα.

Με άλλα λόγια, εκτός από την ανισότητα της κοινωνικο-ασφαλιστικής κάλυψης, διαπιστώνεται ότι η αύξηση του αριθμού των παρεχόμενων συντάξεων κατά 4% το τελευταίο έτος δεν επηρέασε αυξητικά τη συνταξιοδοτική δαπάνη, γεγονός που αποδεικνύει την μείωση του μέσου επιπέδου των επικουρικών συντάξεων. Σημειώνεται ότι στα προαναφερόμενα ποσά δεν περιλαμβάνονται οι συντάξεις που εκκρεμεί η χορήγηση τους μέχρι και δύο έτη.

Λαμβάνοντας υπόψη και τις εκκρεμείς επικουρικές συντάξεις η ετήσια δαπάνη προσεγγίζει το 2,4% του ΑΕΠ του 2015, δηλαδή στα 4,2 δις ευρώ περίπου. Όμως πρόσφατα, σύμφωνα με τον Ν.4387/2016 η επικουρική ασφάλιση από 1/1/2015 και εφεξής, θα λειτουργεί με το σύστημα νοητής κεφαλαιοποίησης (ατομικοί λογαριασμοί) και την εφαρμογή αυτόματων χρηματοοικονομικών σταθεροποιητών (ρήτρα βιωσιμότητας), δηλαδή ρήτρα μηδενικού ελλείμματος και συντελεστής συσσώρευσης, οι οποίοι ενσωματώνουν τις επιδράσεις των κύκλων της οικονομίας, όπως δηλαδή λειτουργεί το σουη-

δικό μοντέλο. Αξίζει να σημειωθεί ότι η λειτουργία των αυτόματων σταθεροποιητών παρακρατούν τις υπερβάλλουσες εισφορές των ασφαλισμένων (όπως σε περιπτώσεις οικονομικής ανάπτυξης), για την χρηματοδότηση έκτακτων καταστάσεων του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος όπως είναι π.χ. το φαινόμενο του baby-booming.

Με άλλα λόγια, το σύστημα της νοητής κεφαλαιοποίησης «ιδιωτικοποιεί» το όφελος και κοινωνικοποιεί το κόστος. Τα σοβαρά αυτά προβλήματα του σουηδικού συνταξιοδοτικού μοντέλου που εμφανίστηκαν κατά την πρώτη δεκαετία της εφαρμογής του έχουν προκαλέσει σοβαρές συζητήσεις στην διεθνή βιβλιογραφία αλλά και μεταξύ των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων της συγκεκριμένης χώρας, δεδομένου ότι το συγκεκριμένο σύστημα της νοητής κεφαλαιοποίησης επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στην χρηματοοικονομική του σταθερότητα, αδιαφορώντας παντελώς για την εγγύηση και την επάρκεια των συνταξιοδοτικών του παροχών, οι οποίες είναι αδύνατον να υπολογισθούν γιατί με την λειτουργία του αυτόματου σταθεροποιητή (συσσώρευση κεφαλαίου με βάση τις εισφορές και ρήτρα μηδενικού ελλείμματος) είναι εξ' αντικειμένου αβέβαιο να προσδιοριστούν.

Έτσι, συντελείται η ιδιωτικοποίηση των κοινωνικών κινδύνων σε όρους ατομικότητας και χρησιμότητας και όχι σε όρους συλλογικότητας-κοινωνικότητας καθώς και ικανοποίησης των κοινωνικών αναγκών, με ό,τι αρνητικά συνεπάγεται για το βιοτικό επίπεδο των συνταξιούχων στο παρόν και το μέλλον.

Συγκεκριμένα για την Ελλάδα, η εφαρμογή του NDC (σύστημα νοητής κεφαλαιοποίησης), σύμφωνα με τις μελέτες των δανειστών, προβλέπει ότι ο μέσος συντελεστής αναπλήρωσης στην επικουρική σύνταξη θα μειωθεί στο 8% μέχρι το 2030 από το επίπεδο του 16% που ήταν το 2015, με αποτέλεσμα το μέσο επίπεδο της επικουρικής σύνταξης να διαμορφωθεί στο επίπεδο των 100€ μηνιαίως. Θα πρέπει να τονιστεί ότι οι ίδιοι οι εμπνευστές του σουηδικού μοντέλου, στην αυτοκριτική τους δέκα χρόνια μετά την εφαρμογή του, αναγνωρίζουν το λάθος τους το οποίο συνίσταται στην αποκλειστική προσήλωση του στην χρηματοοικονομική σταθερότητα του συστήματος.

Η προσήλωση αυτή στέρησε την επικουρική ασφάλιση από την αλληλεγγύη, η οποία αποτελεί την βασική αρχή της κοινωνικής ασφάλισης, με αποτέλεσμα την μείωση του βιοτικού επιπέδου των συνταξιούχων (K.G. Scherman, 2003), αφού ο χρηματοοικονομικός και ο δημογραφικός κίνδυνος καθώς και η επίδραση της μείωσης του επιπέδου της παραγωγικότητας της εργασίας επιρρίπτονται εξ' ολοκλήρου στον ασφαλισμένο, ο οποίος υπόκεινται στον κίνδυνο των χρηματαγορών και των κεφαλαιαγορών. Αντίθετα, η ανακοπή αυτών των δυσμενών εξελίξεων, προϋποθέτει την διαμόρφωση μίας εναλλακτικής προοπτικής της επικουρικής ασφάλισης, η οποία συνίσταται στην ακύρωση της εφαρμογής του συστήματος νοητής κεφαλαιοποίησης (ρήτρα μηδενικού ελλείμματος) και την εγκαθίδρυση του διανεμητικού συστήματος καθορισμένων παροχών.

Στην κατεύθυνση αυτή απαιτείται η υλοποίηση συγκεκριμένων και αποτελε-

σματικών μέτρων, για την ουσιαστική αντιμετώπιση του δημογραφικού ελλείμματος και την ενίσχυση σταθεροποιητών, όπως η παραγωγικότητα της εργασίας και οι αναπτυξιακές πολιτικές. Από την άποψη αυτή, αξίζει να σημειωθεί ότι η επίτευξη ενός μέσου ετήσιου ρυθμού ανάκαμψης 1,5% της ελληνικής οικονομίας, σταθεροποιεί το συ-

ντελεστή αναπλήρωσης της επικουρικής σύνταξης στο επίπεδο του 13% μέχρι το 2060, ανακόπτοντας την στρατηγική των δανειστών που υλοποιείται με την πτωτική τάση του συντελεστή αναπλήρωσης στο επίπεδο του 8% και την περαιτέρω μείωση των επικουρικών συντάξεων.



ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Σκέψεις με αφορμή το βιβλίο του Ν. Σιδέρη, *Μιλώ για την κρίση με το παιδί. Εμπιστευτική επιστολή σε μεγάλους που σκέφτονται*, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα 2013

του Δημήτρη Κατσορίδα

1. Εισαγωγή

Τι λέμε στα παιδιά μας όταν γύρω μας ο κόσμος χάνεται; Πότε θα μιλήσει ο μεγάλος στο παιδί για την κρίση; Ποιος είναι ο σκοπός αυτής της συνομιλίας; Τι θα του πει; Και, το σπουδαιότερο, πώς θα του μιλήσει;

Στο εν λόγω βιβλίο ο ψυχίατρος και ψυχαναλυτής, Νίκος Σιδέρης, επιχειρεί να προσεγγίσει αυτά τα ερωτήματα τόσο από την οικονομική όσο και από την ψυχολογική τους διάσταση, προσπαθώντας να δώσει απλές απαντήσεις και να υποδείξει τρόπους, άμεσους και εφαρμόσιμους στην πράξη. Απαντήσεις και συμβουλές που προκύπτουν ύστερα από διεξοδική ανάλυση των ψυχολογικών πτυχών της κρίσης και εμπεριέχουν βαθιά γνώση του κόσμου των παιδιών και των λειτουργιών της οικογένειας.

Σκοπός του βιβλίου είναι να βοηθήσει τόσο τους γονείς όσο και τους εκπαιδευτικούς και γενικά τους μεγάλους να μιλήσουν με το παιδί κατά τρόπο που να

προστατεύει τον ψυχικό του κόσμο από τα πλήγματα και τις απειλές και να μετουσιώσει τη δοκιμασία σε πολύτιμα μαθήματα ζωής. Και για να το κάνουν αυτό οι μεγάλοι είναι αναγκαίο να κατανοήσουν πρώτα οι ίδιοι τους μηχανισμούς, τις αιτίες και τις διαδικασίες της κρίσης. Γι' αυτό, είναι ένα βιβλίο που απευθύνεται στους μεγάλους.

Υπό αυτή την έννοια, βασικός στόχος του βιβλίου είναι η μετατροπή των εμπειριών από την οικονομική κρίση και των αντιξοοτήτων που αυτή επιφέρει σε ένα πλαίσιο αναβάθμισης για όλους: τα παιδιά, τους μεγάλους, την κοινωνία και τον πολιτισμό.

Η κρίση είναι για όλους, είτε μεγάλους είτε μικρούς, μια μεγάλη δοκιμασία. Υλική και ψυχική.

Η οικονομική κρίση και οι αλλαγές που βιώνει η χώρα μας σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, είναι μια πρωτόγνωρη κατάσταση, η οποία έχει να εμφανιστεί από την εποχή του Μεσοπολέμου.

Όμως, αν δεν κατανοήσουμε, πρώτα, τις αιτίες της κρίσης και πώς αυτή επιδρά

στην ψυχολογία μας, δεν θα μπορέσουμε να την εξηγήσουμε κατόπιν στα παιδιά.

Ας θυμηθούμε, καταρχήν, τον μηχανισμό της κρίσης.

2. Οι αιτίες και ο μηχανισμός της οικονομικής κρίσης

Χάρη στον νεοφιλελεύθερο προσανατολισμό της οικονομίας, υπήρξε μεγάλη μεταφορά κεφαλαίου από τους άλλους τομείς της οικονομίας προς τον χρηματοπιστωτικό επειδή εκεί υπήρχαν πιο αποτελεσματικές περιοχές για περισσότερα και πιο εύκολα κέρδη.

Η θρυσάλιδα, συνεπώς, της κρίσης ήταν η μέχρι πρότινος ανεξέλεγκτη χορήγηση δανείων για αγορά κατοικιών και τοποθετήσεων υψηλού κινδύνου, εκ μέρους των τραπεζών, ώστε να δημιουργήσουν προϋποθέσεις υψηλής κερδοφορίας. Δηλαδή, το κεφάλαιο, προκειμένου να επεκτείνει τα κέρδη του, αύξησε την κατανάλωση, όχι όμως μέσω της αύξησης των μισθών, οι οποίοι βρίσκονταν σε χαμηλά επίπεδα, αλλά με τη χορήγηση επισφαλών δανείων, όπως για την αγορά κατοικιών, αυτοκινήτων, διακοπών, εορτών κλπ., σε ανθρώπους οι οποίοι δεν είχαν επαρκείς οικονομικούς πόρους για να τα αποπληρώσουν.

Όμως, αυτός ο δανεισμός δημιούργησε μια χρηματιστηριακή φούσκα. Και, όπως γνωρίζουμε, οι φούσκες είναι φτιαγμένες για να σκάνε.

Όπως ήταν αναμενόμενο, ξεκίνησε το πάγωμα της κυκλοφορίας του χρήματος, το οποίο σταδιακά άγγιξε όλη την οικονομία. Οι τράπεζες σταμάτησαν να δίνουν

δάνεια, οι επιχειρήσεις δεν μπορούσαν να λειτουργήσουν, σταμάτησαν να πληρώνουν, άρχισαν να περιορίζουν τις δραστηριότητές τους ή να κλείνουν, ξεκίνησαν μαζικές απολύσεις προσωπικού με αποτέλεσμα τη διόγκωση της ανεργίας, τον περιορισμό της κατανάλωσης και άρα την οικονομική ύφεση.

Βέβαια, η οικονομική κρίση λειτουργεί, ταυτόχρονα, εκκαθαριστικά (σε ανθρώπους και κεφάλαια) για το καπιταλιστικό σύστημα και για τα συσσωρευμένα προβλήματά του, μέχρις ότου αποκατασταθεί εκ νέου η διαταραγμένη ισορροπία του οικονομικού κυκλώματος.

Εδώ είναι αναγκαίο να κάνουμε μία επισήμανση: Τα πάσης φύσεως δάνεια που δόθηκαν μέχρι το ξέσπασμα της κρίσης χρησιμοποιήθηκαν, ταυτόχρονα, από τους κρατούντες και ως μέσο για την υπονόμευση των κοινωνικών αγώνων και την περαιτέρω πειθάρχηση των εργαζομένων. Διότι, όταν το χρέος γίνεται ο βασικός τρόπος βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου των πιο φτωχών κοινωνικών στρωμάτων, τότε οι χρεωμένοι μισθωτοί αναγκάζονται να εργάζονται περισσότερο, να είναι πιο παραγωγικοί και πιο πειθήνιοι, να μην αντιδρούν και να μην οργανώνονται στα συνδικάτα, για να μην βρεθούν άνεργοι, ώστε να μπορούν να αποπληρώνουν τις δόσεις των δανείων τους.

Όμως, αυτή η τακτική του συγκεκριμένου οικονομικού μοντέλου αποδείχτηκε και η αδυναμία του. Διότι, ο χρεωμένος μισθωτοσυντήρητος και ο επισφαλής εργαζόμενος δεν είχαν τη δυνατότητα να πληρώσουν τα δανειά τους. Αυτό, ταυτόχρονα, ανέδειξε και ένα ακόμη στοιχείο: την αποτυχία του νεοφιλελεύθερου οικονομικού μοντέλου,

το οποίο επί χρόνια διακήρυσσε και εφαρμόζε την απελευθέρωση των αγορών. Διότι, όπως αποδείχτηκε, οι μηχανισμοί της αγοράς δεν μπορούν να αυτό-ρυθμίσουν την οικονομία, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης.

Τι συνέπειες επέφερε αυτή η κρίση στο κοινωνικό επίπεδο;

Καταρχήν να πούμε ότι αποτυχία του νεοφιλελεύθερου οικονομικού μοντέλου δεν σημαίνει κατ' ανάγκην και τον θάνατό του.

Κατά πώς φαίνεται, ο νεοφιλελευθερισμός, με πρόσχημα την κρίση, και καλλιεργώντας φοβικά σύνδρομα στην κοινωνία, έχει περάσει σε μια άνευ προηγουμένου επίθεση στον κόσμο της εργασίας, με περαιτέρω περικοπές, ιδιωτικοποιήσεις και απολύσεις, ούτως ώστε η κρίση να ξεπεραστεί εις βάρος των εργατικών-λαϊκών στρωμάτων.

Πολλές φορές, μιλώντας για την ανεργία αναφερόμαστε μόνο σε αριθμούς, προσπαθώντας να δείξουμε πόσο αυξήθηκε, σε ποιες κατηγορίες, σε ποιες ηλικίες, σε ποιους κλάδους κλπ. Έτσι, παραβλέπουμε ότι πίσω από τους αριθμούς και τα στατιστικά στοιχεία υπάρχουν ανθρώπινες ζωές, οι οποίες βιώνουν, εξαιτίας της ανεργίας, συγκεκριμένα ψυχο-κοινωνικά προβλήματα. Και αυτές είναι οι εκκαθαριστικές συνέπειες της κρίσης απέναντι στους ανθρώπους.

3. Οι ψυχολογικές επιπτώσεις της κρίσης. Η απώλεια της εργασίας

Ας δούμε τώρα τους μηχανισμούς των ψυχολογικών επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης

Λέγοντας «κρίση» αναφερόμαστε στην απότομη όξυνση ενός προβλήματος με συνέπειες όπως η αστάθεια, το άγχος και η αβεβαιότητα για ένα μέλλον που φαντάζει δυσοίωνο.¹

Ως γενική αρχή μπορούμε να πούμε ότι τα συναισθήματα που βιώνει η κοινωνία μπορούν να πάρουν τη μορφή της οργής, η οποία εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους, όπως είναι η αίσθηση εγκλωβισμού και ανημπόριας για δράση, «*κάτι σαν το lionτάρι στο κλουβί*», όπως λέει ο Σιδέρης (σελ. 76).

Όμως, οι συνέπειες μπορεί να είναι πολύ σοβαρές, όπως παθητικοποίηση, κατάθλιψη, αίσθηση ταπείνωσης, φθόνος προς τους άλλους, ενοχοποίηση τόσο του εαυτού όσο και των άλλων, φοβίες, άγχος, θρήνος, ταύτιση με αυτόν που επιτίθεται, εκμαυλισμός συνειδήσεων, κλπ.

Κατά συνέπεια, εάν δεν υπάρχει ένα κοινωνικό όραμα χειραφέτησης, το πιο πιθανό είναι η ήττα, με συνέπεια να ενταθεί ακόμη περαιτέρω η απώλεια και ο θρήνος.

Είναι γεγονός ότι πρώτος ο Φρόιντ μίλησε για την απώλεια και τον θρήνο και τον ρόλο τους στην κατάθλιψη. Σύμφωνα με τη φροϊδική θεώρηση, η κατάθλιψη αποτελεί έκφραση οργής προς τον εαυτό μας, εξαιτίας, για παράδειγμα, ενός αντικειμένου που έχει χαθεί.² Μάλιστα, η κατάθλιψη συχνά συνδέεται με γεγονότα ζωής

1 Πωλίνα Γουρδέα, «Εμπιστευτική επιστολή σε μεγάλους που σκέφτονται», <http://www.bookbar.gr/nikos-sideris-milo-gia-tin-crisi-me-to-raididi/display>, 7-10-2013

2 Ι. Μ. Μιχόπουλος – Γ. Μ. Ζέρβας, «Ψυχοθεραπευτικές προσεγγίσεις της κατάθλιψης», περιοδικό *Ψυχιατρική*, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2009, τόμος 20, τεύχος 3, σελ. 212.

που για το άτομο σηματοδοτούν, έμμεσα ή άμεσα, την αίσθηση της απώλειας.

Εδώ τίθεται ένα καινούργιο ερώτημα: τι είναι η απώλεια;

Στον καθημερινό μας λόγο, την απώλεια, τη συνδέουμε με τη στέρηση για κάτι που είχαμε και με την αποτυχία να το κρατήσουμε ή να αποκτήσουμε κάτι. Κατά συνέπεια, η απώλεια κάποιου πράγματος μας βάζει σε μια διαδικασία θρήνου, ο οποίος έχει συγκεκριμένη λειτουργία με συναισθήματα θυμού, κυνικής διάθεσης, ενοχών και, τέλος, αποδοχής του γεγονότος. Όμως, μαζί με τον θρήνο έρχεται, στο τέλος, και η αποδοχή της απώλειας, η οποία αποτελεί την πορεία προς τη διαδικασία της λύτρωσης.

Ο λόγος που τα αναφέρουμε όλα αυτά είναι για να δείξουμε ότι και η απώλεια της εργασίας δεν είναι τίποτε άλλο από μια μορφή θρήνου.³

Συγκεκριμένα, διάφορες έρευνες έχουν δείξει τις διάχυτες επιπτώσεις της απώλειας της εργασίας στην ψυχοκοινωνική λειτουργία του ατόμου, όπως δείχνει η μειωμένη αίσθηση αξίας και αυτοεκτίμησης, καθώς επίσης τα αυξημένα επίπεδα κατάθλιψης, απομόνωσης, άγχους, θυμού, διαπροσωπικής βίας, τάσεων για αυτοκτονία κλπ.⁴ Και, όπως κάθε απώλεια έτσι και η απώλεια της εργασίας απαιτεί βίωση

του θρήνου, αλλά ταυτόχρονα απαιτεί και χρόνο για να αντεπεξέλθει κάποιος στα συγκεχυμένα συναισθήματα που συνδέονται με την απώλεια της εργασίας.

Σύμφωνα με τη ψυχανάλυση, «όταν το άτομο έρχεται σε επαφή με την απώλεια του αντικειμένου, ξυπνά μέσα του η ανάγκη για συμβολισμό και για δημιουργία συμβόλων. Άρα λοιπόν το σύμβολο γίνεται υποκατάστατο του χαμένου αντικειμένου {...}. Το σύμβολο υποκαθιστώντας το χαμένο αντικείμενο χρησιμοποιείται για να εκφράσει την επιθυμία, τον φόβο, την οδύνη και την αναπόφευκτη μοίρα για καταστροφή μέσω θανάτου».⁵

Όμως, σε αντίθεση με την απώλεια που οφείλεται σε θάνατο, ένα επιπρόσθετο πρόβλημα που βιώνει ένας άνεργος είναι ότι δεν υπάρχει μια ανάλογη τελετουργία ή συμβολισμός (όπως είναι, για παράδειγμα, η τελετή του θανάτου, το μνημόσυνο κλπ.), που να μπορεί να αναγνωρίζει την αντίστοιχη απώλεια της εργασίας και να παρέχει μια κοινωνικά αποδεκτή περίοδο θρήνου και προσαρμογής σε αυτήν την κατάσταση που βιώνει.⁶ Έτσι, λοιπόν, λόγω της οικονομικής κρίσης, χάνοντας πολλά από αυτά που είχαμε στη ζωή μας, νιώθουμε θυμό, φόβο, αγωνία.

Τελικά, κατά πώς φαίνεται, μόνο η κινητοποίηση, η δημιουργικότητα και «η προσπάθεια του ατόμου να χτίσει μια διαφορετική εμπειρία σε σχέση με το αγαπη-

3 Για περισσότερα δες Δ. Κατσορίδας, «Η απώλεια της εργασίας ως μορφή θρήνου», περιοδικό «Ενημέρωση» (μηνιαία έκδοση του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ), Απρίλιος 2012, τεύχος 193.

4 Για περισσότερα δες Δ. Κατσορίδας – Γ. Λεχουρίτης, «Οι Κοινωνικές και Ψυχολογικές Επιπτώσεις της Ανεργίας». Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Εγκέφαλος*, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2010, τόμος 47, τεύχος 4, καθώς και στο περιοδικό *Ενημέρωση* (έκδοση του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ), Δεκέμβριος 2010, τεύχος 178.

5 Νόρα Κοντοστεργίου, «Ανησυχία, αταξία και ανασφάλεια. Όψεις της δημιουργίας και της καταστροφής», περιοδικό *BIOnews*, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2011, τεύχος 97.

6 R. A. Neimeyer, *Ν' αγαπάς και να χάνεις. Αντιμετωπίζοντας την απώλεια*, εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2006, σελ. 58-59.



μένο μα και απολεσθέν αντικείμενο και με το χαμένο κομμάτι του εαυτού του» είναι οι κινητήριες δυνάμεις, οι οποίες λειτουργούν ρυθμιστικά και επανορθωτικά.

4. Από την ασθένεια στα στοιχεία σθένους

Ζούμε σε μια ψυχολογική αβεβαιότητα, οικονομική, πολιτική, κοινωνική, περιβαλλοντική και πολιτιστική.

Σίγουρα, η ασθένεια που μολύνει περισσότερο κόσμο είναι η μαζική κοινωνική κατάθλιψη, επειδή ο καπιταλισμός παράγει μια βαθιά ανασφάλεια και στεναχώρια, η οποία εμφανίζεται ως κατάθλιψη.

Σίγουρα, η κοινωνία βιώνει την επίθεση στο βιοτικό της επίπεδο και την αύξηση της ανεργίας ως απώλεια όλων των προηγούμενων σχέσεων και κατακτήσεων.

Σίγουρα, η κρίση δείχνει μια κοινωνία που ασθενεί. Και όπως γνωρίζουμε, ασθένεια σημαίνει έλλειψη σθένους.

Από την άλλη μεριά, επειδή η κρίση συνθλίβει τις ανθρώπινες ζωές και αφήνει κοινωνικά ερείπια, εντούτοις μέσα στην επεκτεινόμενη κοινωνική έρημο αρχίζουν και αναπτύσσονται, μαζί με τη συσσώρευση της λαϊκής οργής και του θυμού, τα σπέρματα μιας νέας κοινωνικής οργάνωσης, καθώς και νέων κοινωνικών σχέσεων, μέσα από μορφές αυτο-οργάνωσης και κοινωνικής αλληλεγγύης. Δηλαδή, ο ασθενής οργανισμός αρχίζει να αντιδρά, με διάφορους ηχηρούς τρόπους, δείχνοντας στοιχεία σθένους, και άρα δύναμης, προκειμένου να διεκδικήσει ένα καλύτερο επίπεδο υγείας. Και αυτό μπορεί να συμβεί, μόνο, αν φωτισθεί η ασθένεια, μόνο αν η ασθένεια γίνει πορεία προς την αυτογνωσία, επειδή η ασθένεια δίνει πάντα στον άνθρωπο τη δυνατότητα να λυτρωθεί.⁷ Στο κοινωνικό επίπεδο, μας βοηθάει να αμφισβητήσουμε τις μέχρι τώρα εικόνες, τις απόψεις, τις ιδέες και τις πρακτικές μας.

Με πιο απλά λόγια, η κρίση δεν είναι μόνο καταστροφή, αλλά είναι και μετάβαση. Μπορεί να γίνει αφορμή για συνειδητοποιήσεις και προβληματισμούς που πριν δεν ήταν εφικτοί και να αποτελέσει το έναυσμα μιας δημιουργικής επιθυμίας για αλλαγή και συνεργασία, καθώς επίσης να προσφέρει νέες δημιουργικές ιδέες και τρόπους για την υλοποίησή τους.

⁷ Γ. Κουνατιάδης, «Ο λόγος της ασθένειας», περιοδικό *Ομοιοπαθητικά Νέα*, Σεπτέμβριος-Νοέμβριος 2011, τεύχος 22.

Γι' αυτό βλέπουμε την κοινωνία να αντιδρά με διάφορες μορφές και τρόπους (μορφές αλληλεγγύης, κοινωνικά παντοπωλεία, κοινωνικά ιατρεία, λαϊκά φροντιστήρια, κοινωνικά ωδεία, αυτο-διαχειριζόμενοι χώροι κλπ.).

Συμπερασματικά, η οικονομική κρίση, μόνο εν δυνάμει και σε τελική ανάλυση, μπορεί να συμβάλει στη μεταστροφή της κοινωνικής συνείδησης σε ριζοσπαστική κατεύθυνση. Αλλά, αυτό είναι μια δυνατότητα, η οποία προϋποθέτει να συντρέχουν και άλλοι παράγοντες, μεταξύ των οποίων είναι καταρχήν, η επιθυμία να θέλει η ίδια η κοινωνία να χειραφετηθεί, επειδή η επιθυμία για αλλαγή, καθώς και η επιθυμία για συνεργασία είναι βασικοί βοηθητικοί παράγοντες για τη χειραφέτηση και κατά δεύτερον, χρειάζεται να δοθεί έμφαση και στο βίωμα. Κι αυτό επειδή η κίνηση και η συνείδηση της κοινωνίας δεν ακολουθούν ποτέ μια ευθύγραμμη πορεία.

Κατά συνέπεια, η αναγνώριση των δυνατοτήτων μας και η μετατροπή τους σε μορφές αλληλεγγύης και εφευρετικότητας, η σύναψη στενών σχέσεων με τους συνανθρώπους μας, η επαφή με την τέχνη και τον πολιτισμό, η διατήρηση του ερωτισμού, οι νέες μορφές κοινωνικής οικονομίας και τα διάφορα δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης είναι ό,τι έχουμε, ώστε να υπάρχει εκ νέου αναγέννηση και δημιουργία.

5. Πως αισθάνονται τα παιδιά

Λαμβάνοντας, όλα αυτά υπόψη, τότε πως τα μεταφέρουμε στα παιδιά; Πως συζητάμε μαζί τους; Με ποιο απλό και κατανοητό τρόπο τους τα εξηγούμε;

Το παιδί, το οποίο παρακολουθεί το θυμό, τους φόβους και τις ανησυχίες των γονέων του, σχετικά με τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η οικογένεια, όπως ο περιορισμός των εισοδημάτων ή η απώλεια της εργασίας κλπ., διαισθάνεται ότι κάτι άσχημο συμβαίνει. Παρατηρεί ότι υπάρχουν αλλαγές στην καθημερινότητα της οικογένειας και συνακόλουθα και στο ίδιο.

Διότι, αντιλαμβάνεται την αδυναμία του γονέα να προσφέρει τα ίδια υλικά αγαθά που του πρόσφερε και πριν, ακούει να αυξάνονται τα «όχι» στα «θέλω του», βλέπει να μειώνονται ή ακόμα και να διακόπτονται διάφορες συνήθειες που ήταν μέρος της ζωής του (π.χ. τα πολλά παιχνίδια), ενώ στον έφηβο ή στον φοιτητή περιορίζονται ή διακόπτονται άλλες συνήθειες, όπως ο κινηματογράφος, η διασκέδαση κλπ.

Όσον αφορά τα μεγαλύτερα σε ηλικία παιδιά, δηλαδή τους έφηβους ή τους φοιτητές/-τριες, παρ' ότι εκεί τα πράγματα είναι σχετικά πιο εύκολα, εντούτοις και σε αυτή την περίπτωση είναι αναγκαία η τακτική συζήτηση μαζί τους, λόγω του θυμού και της τάσης αντίδρασης και αμφισβήτησης που εκδηλώνουν, εξαιτίας της ηλικίας και των ορμονικών αλλαγών που συμβαίνουν στον εαυτό τους. Για παράδειγμα, ένας έφηβος/-η ή φοιτητής/-τρια, εάν βρίσκεται σε μία παρέα και διαπιστώσει ότι είναι ο πιο αδύναμος/-η οικονομικά, σε σχέση με τους υπόλοιπους φίλους/-ες του, μπορεί να αρχίσει να εκδηλώνει θυμό ή τάσεις εκνευρισμού και επιθετικής συμπεριφοράς τόσο στους φίλους όσο και προς την οικογένεια ή συμπλέγματα κατωτερότητας ή τάσεις απομόνωσης και μελαγχολίας.

Κατά συνέπεια, τα οικογενειακά προβλήματα, αλλά και η περιρρέουσα ατμόσφαιρα, εξαιτίας της κρίσης, γεννούν μέσα στα παιδιά φόβους, αβεβαιότητα και ανασφάλεια.

Σε αυτές τις περιπτώσεις, ποια θα είναι η στάση του γονιού; Τι περιμένει το παιδί από τους μεγάλους;

Μέσα στην καταιγίδα της οικονομικής κρίσης, το παιδί περιμένει από τους μεγάλους να του παράσχουν, όπως επισημαίνει ο Ν. Σιδέρης, ασπίδα και χάρτη. Προστασία και προσανατολισμό. Ομπρέλα και λόγια. Τουτέστιν, να σταθούν οι μεγάλοι δίπλα στο παιδί, να μεριμνήσουν έμπρακτα γι' αυτό και το κυριότερο, να το ακούσουν, ώστε κατόπιν να μπορέσουν να μιλήσουν μαζί του. Διότι, αν υστερήσουν οι μεγάλοι ως προς την υποχρέωσή τους να καλύψουν τα παιδιά έτσι όπως αυτά περιμένουν και χρειάζονται, παραμονεύει ένας κίνδυνος, ο οποίος πρέπει πάση θυσία να αποτραπεί. Είναι ο κίνδυνος να δούμε την κρίση να παράγει, σε βάθος χρόνου, πέρα από τις υλικές και ψυχικές ζημιές, και μια σειρά από χαμένες γενιές παιδιών, όπως πάλι επισημαίνει ο Ν. Σιδέρης.

6. Η συναισθηματική στήριξη των μεγάλων

Υπάρχουν εύκολες λύσεις; Όχι.

Καταρχήν για να βοηθήσουν οι μεγάλοι τα παιδιά και τους νέους είναι αναγκαίο να ζητήσουν οι ίδιοι βοήθεια όποτε την έχουν ανάγκη. Να βρουν τα δικά τους υποστηρικτικά δίκτυα.

Ποια είναι κάποια μικρά βήματα, που μπορούν να γίνουν;

Να διευρύνουμε τις ανθρώπινες κοινωνικές μας σχέσεις, ώστε να έχουμε στήριξη από ένα ευρύ φάσμα ανθρώπων (φίλους, συγγενείς, γείτονες, συναδέλφους/-ισες κλπ).

Να συμμετέχουμε στις κοινωνικές διαδικασίες (π.χ. του σωματείου μας ή στη γειτονιά μας ή οπουδήποτε επιλέξουμε) και να εκφράζουμε, ανοιχτά, τις ανησυχίες μας.

Να ζητάμε βοήθεια.

Να κατανοήσουμε ότι αυτό που βιώνουμε δεν είναι προσωπική αποτυχία ή ήττα, αλλά κοινωνικό πρόβλημα. Το βιώνουν και άλλοι συνάνθρωποι και συνάδελφοί μας.

Να στραφούμε και σε άλλου είδους αξίες, αναθεωρώντας τη στάση μας για την ζωή, όπως είναι η εθελοντική συμμετοχή σε διάφορα κοινωνικά δίκτυα αλληλεγγύης (π.χ. κοινωνικά παντοπωλεία, ανταλλαγή προϊόντων, κινήσεις χωρίς μεσάζοντες, κοινωνικά ιατρεία και φαρμακεία κλπ.) ή να συμμετέχουμε σε υποστηρικτικά δίκτυα, όπως είναι ομάδες ψυχολογικής στήριξης (π.χ. να φτιαχτεί κέντρο συμβουλευτικής στήριξης εργαζομένων και ανέργων).⁸

Να συζητάμε τι μας προβληματίζει, να μιλάμε και να το μοιραζόμαστε με τους συνανθρώπους μας. Διότι, «...στην κρίση, όπως και σε κάθε σημαντική κατάσταση, μιλώ σημαίνει σώζω την ψυχή μου, ξεθολώνω το μυαλό μου, δουλεύω τα συναισθηματά μου και, ίσως πάνω από όλα: Γίνομαι πιο ανθρώπινος... και συμβάλλω στο να αναβαθμιστεί η ανθρώπινη σχέση με το

⁸ Δες Δ. Κατσορίδας – Γ. Λεχουρίτης, «Οι Κοινωνικές και Ψυχολογικές Επιπτώσεις της Ανεργίας», ό.π.



παιδί, με τους δικούς μου και με κάθε άνθρωπο» (Ν. Σιδέρης, σελ. 162).

Έτσι, οι άνθρωποι δεν θα νιώθουν μόνοι και αβοήθητοι και θα μπορέσουν να απορροφήσουν τους κραδασμούς που προκαλεί το εργασιακό άγχος και η ανασφάλεια.

Με λίγα λόγια χρειάζεται να σχεδιάσουμε λίγο τον ελεύθερο χρόνο μας, υλοποιώντας πράγματα που πάντα θέλαμε να κάνουμε και πάντα τα αναβάλλουμε, και να διαλέξουμε μικρές απολαύσεις που τις είχαμε παραμελήσει, βάζοντας χρώμα στην ζωή μας και γιατί όχι και γέλιο ή χιούμορ ή και λίγη διακωμώδηση σοβαρών πραγμάτων.

Όλα αυτά είναι αναγκαία επειδή όσοι/-ες δεν έχουν συναισθηματική κοινωνική υποστήριξη είναι πιο ευάλωτοι στο να κλειστούν στον εαυτό τους, να θωρακιστούν

σε αυτόν και να εμφανιστούν φαινόμενα κατάθλιψης.

Η αλληλοβοήθεια σε περιόδους, όπως η σημερινή, οι μικρές απολαύσεις και η διαμόρφωση μιας Ψυχολογίας της Αντίστασης είναι πολύτιμη για να επιβιώσει η κοινωνία μας και να μην παραιτηθούμε.

7. Τι λέμε με τα παιδιά

Είναι εύκολο να βρεθούν τα λόγια και οι τρόποι για να μεταφερθούν όλα όσα βιώνουν οι μεγάλοι στο παιδί; Όχι.

Το μόνο σίγουρο και αυτό που επισημαίνει ο Ν. Σιδέρης είναι ότι πρέπει, πρωτίτως, να ειπωθούν αλήθειες στα παιδιά και γενικά στους νέους και τις νέες.

Η επικοινωνία, μέσω της συζήτησης και η εξήγηση ότι τα προβλήματα μπορεί να

είναι δύσκολα, αλλά είναι προσωρινά είναι ένας από τους τρόπους εξήγησης, επειδή καλλιεργείται η ελπίδα ότι τα πράγματα μπορούν να φτιάξουν.

Επιπλέον, το να ειπωθούν αλήθειες, βοηθά στο να προετοιμαστούν και να κατανοήσουν τα παιδιά και οι νέοι/-ες ότι ο κόσμος είναι σκληρός, άνισος και άδικος, ώστε να αποκτήσουν αίσθηση της πραγματικότητας (σελ. 127) και να αντιληφθούν ότι η δημιουργία ενός καλύτερου κόσμου, όπου δεν θα υπάρχει κρίση, ανεργία, φτώχεια, δυστυχία, πείνα, πόλεμοι, μιζέρια και παρακμιακά φαινόμενα, δεν είναι δεδομένα, αλλά χρειάζεται να κατακτηθούν.

Για παράδειγμα, θα μπορούσαμε να μιλήσουμε στα παιδιά και στους νέους/-ες, με ιστορικά παραδείγματα ή και με δικές μας προσωπικές εμπειρίες. *«Η αναφορά σε ... γνωστές του ήδη ιστορίες από το σινεμά-το βίντεο, τα κινούμενα σχέδια, τα περιοδικά και τα βιβλία που του έκαναν εντύπωση και του μίλησαν...»* (Ν. Σιδέρης, σελ. 148), με λίγα λόγια η μαγεία της αφήγησης και της εικόνας, μπορούν να ενεργοποιήσουν τη φαντασία και να συγκινήσουν την ψυχή του παιδιού (σελ. 149).

Επιπρόσθετα, θα μπορούσαμε να μιλήσουμε στα παιδιά και να τους εξηγήσουμε ότι για την κρίση και τα εργασιακά προβλήματα φταίει το κεφάλαιο, οι πλούσιοι και όχι εμείς, επειδή τα παιδιά σκέφτονται με όρους «καλού - κακού», δίνοντάς τους ελπίδα και ιστορικά παραδείγματα αγώνων επειδή στα παιδιά αρέσει η αφήγηση (σελ. 148-149).

Επίσης, θα μπορούσαμε να τους δείξουμε ότι εκτός από τις πολλές δυσκολίες που επιφέρει η οικονομική κρίση

υπάρχουν και θετικές πλευρές, όπως η ολιγάρκεια ενάντια στον υπέρμετρο καταναλωτισμό, η μη σπατάλη και η υποτίμηση της σπουδαιότητας των υλικών αναγκών, η αποταμίευση, η αλληλοβοήθεια και η αλληλεγγύη. Έτσι, με αυτό τον τρόπο, θα τους μεταδώσουμε αξίες και αρχές που είχαμε ξεχάσει μέσα στην προηγούμενη περίοδο ψευδούς ευμάρειας.

Όλα αυτά και άλλα ακόμη που από κοινού θα ανακαλύψουμε και θα εφεύρουμε, σε συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς είναι κάποιες ελάχιστες προϋποθέσεις προκειμένου να διαβούμε αυτή την δύσκολη περίοδο που διανύουμε. Και σε αυτή την περίοδο δεν υπάρχει άλλη λύση από τα να πάρουμε τη ζωή μας στα χέρια μας, συμμετέχοντας συνειδητά για να χτίσουμε μια διαφορετική εμπειρία σε σχέση με αυτή που έχουμε απολέσει.

Τέλος, να πούμε ότι το βιβλίο του Νίκου Σιδέρη, εκτός του ότι απευθύνεται σε γονείς, δασκάλους, παιδαγωγούς, αλλά και σε κάθε μεγάλο που έχει ζωτική σχέση με το παιδί ή ευθύνη για την εξέλιξή του, όπως ειδικούς ψυχικής υγείας, κοινωνικούς λειτουργούς, διαμορφωτές της κοινής γνώμης, συγγραφείς βιβλίων για παιδιά κλπ., είναι ένα βιβλίο του οποίου η αξία έχει βάθος χρόνου. Και έχει βάθος χρόνου επειδή, κατά πως φαίνεται, η κρίση δεν θα ξεπεραστεί εύκολα και γρήγορα. Διότι, όπως δείχνουν έρευνες του ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, η αποκλιμάκωση της ανεργίας σε ποσοστά αντίστοιχα με αυτά του 2008 θα χρειαστεί περίπου 20 χρόνια.⁹

⁹ Δες ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, *Η Ελληνική Οικονομία και η απασχόληση*. Ενδιάμεση Έκθεση, Οκτώβριος 2016.

ΙΝΕ/ΓΣΕΕ
Ιουλιανού 24, Τ.Κ. 104 34
Κωδ. 3385